

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

MAXTUMQULI FIROG'ITY O'ZBEK VA TURKMAN XALQINING BARHAYOT KUYCHISI

*Buxoro shahar kasb-hunar
maktabi o'qituvchilari*

Sharopova Matluba Isroilovna

Raxmatova Nafosat Jumayevna

Tangriyeva Zaynura Xudoyberdiyevna

Maxtumquli mashhur turkman shoiri va mutafakkiri, turkman adabiyoti, madaniyati rivojiga ulkan hissa qo'shgan iqtidor sohibi. U shoir Ozodiy Davlatmamat oilasida 1733 yilda tug'ilgan bo'lib, 1807 yillar mobaynida yashab o'tgan. Boshlang'ich savodni ovul maktabida oladi, so'ng o'z ilmini oshirish maqsadida Xiva, Buxoro va Andijon madrasalarida tahsil olib, o'zbek adabiyotining o'tmish namoyandalari asarlari bilan yaqindan tanishadi. Maxtumquli bir qancha fanlarni o'zlashtirish bilan birga, zargarlik hunarini ham egallaydi. U Turkistondagi shaharlardan tashqari, Ozarbayjon, Eron, Afg'oniston, Hindistonga ham sayohat qilib, ajnabiy yurt hayoti, u yerlardagi xalqlar turmushi bilan ham tanishadi. Markaziy Osiyo, Ozarbayjon, Eron folklori va adabiyotini chuqur o'rganadi, Nizomiy, Fuzuliy, Alisher Navoiy, Firdavsiy ijodidan bahramand bo'ladi. Maxtumquli, ayniqsa, o'zbek madaniyati tarixi bilan yaqindan tanishib, bir qancha liro-epik dostonlar, juda ko'p g'azallar yaratib, o'z davri hayotini, o'z xalqi urf-odatlarini, o'tmish tarixini kuylaydi. Maxtumquli ijodining turkman adabiyoti tarixidagi o'rni, uning o'zbek-turkman adabiy aloqalar sohasidagi ahamiyati B. Qoriyev, G. Choriyev, M. Koseyev, U. Abdullayev, A. Qilichdurdiyev kabi taniqli turkmanistonlik olimlarning ilmiy ishlarida qalamga olingan.

Iste'dodli turkman shoirining o'zbeklar o'rtasidagi obro'-e'tibori, uning jo'shqin she'riyati professor J. Sharipov, Q. Tohirov va K. Kuramboev kabi o'zbek olimlarining ishlarida ham tadqiq etila borgani maroqli bir holdir. Maxtumquli asarlarining mavzulari, janriy xususiyatlari, shakliy o'ziga xosligi, asarlari tilining nihoyatda xalqchilligi bilan ko'p asrlik turkman adabiyotini yangi bir bosqichga ko'tardi. Shoir asarlarining yetakchi g'oyasi – bu turkman yerlari ustiga yopirilib turadigan chet el bosqinlariga barham berish, tarqoq yashayotgan, o'zaro nifoq va ziddiyatlardan zada bo'lgan qabila hamda urug'larni birlashtirish bilan osoyishtalik va ittifoqlikka asoslangan qudratli bir davlatni barpo etishdek milliy vatanparvarlik his-tuyg'ularidan iborat. Ana shu millat manfaatlari yo'lida qayg'urish,

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

ma'rifatparvarlik yo'li bilan bu g'oyani samarali kuchga aylantirish shoir ijodining asosiga aylandi.

Bu yo'ldagi izlanish, she'riyat kuchi bilan yuksak ufqlarga talpinish Maxtumqulini o'z davrining ko'zga ko'ringan taraqqiyparvar siymosi darajasiga ko'tardi. Turkman adabiyoti tarixi tadqiqotchilarining ta'kidlashlaricha, Maxtumquli o'z davrida el va yurt qadr-qimmatini oyoqosti qilib kelayotgan illatlarni hammadan ko'ra ko'proq anglab yetdi. Shoir asarlarida zamondoshlarini o'z davrida ro'y berib turgan voqealarning mohiyatini chuqur idrok qilib ish tutishga chaqirdi.

Pand-nasihati Maxtumquli ijodining muhim bir yo'nalishi bo'lib, shoirning bizgacha yetib kelgan poetik merosi o'sha davr adabiy hayotining hamma mavzularini qamrab oladi. Zotan, Maxtumquli ijodining xalqchilik kasb etib, ravnaq topib borishida Sharq lirikasi an'analari bilan bir qatorda turkiy qo'shiqlar, folklor murabbalari shaklidagi ijod namunalarining o'rni katta bo'ldi. Maxtumquli ijodida Ahmad Yassaviy pandnomalari uslubining izlari yaqqol ko'zga tashlanib turadiki, odamning hayotda o'z maqomini idrok qilishi, ota-bobolarning hamma yaxshi xislatlarini o'zlashtira borishi va aksincha, takabburlik, manmanlik, dilozorlik, mol-davlatga hirs qo'yish, nafs kuyiga kirib ketish kabi illatlarni yengish g'oyalari pandnomalarning asosiy mazmunini tashkil etadi. Maxtumquli o'z she'rlarining birida o'zbek xalqining mutafakkir shoiri Alisher Navoiyni ustoz sifatida hurmat bilan tilga oladi. Uning "Chordevon" i haqida to'lqinlanib gapiradi. Shoirning bu talqinlarida asos bor, albatta. Alisher Navoiy turkman xalqi tarixi, madaniyatini yaxshi bilgan. Uning bevosita Marv, Saraxs, Obivard kabi turkman manzillarida bo'lganligi haqida ma'lumotlar saqlangan. Bugina emas, Navoiy o'z zamonida Marvda "Xusraviya" nomi bilan madrasa qurdirib, bu yerda tolibi ilmlarni iqtisodiy jihatdan qo'llab turgan. Shu o'rinda Navoiyning Oqquyunli turkmanlarning sultonlaridan Yaqubbek bilan yaqin munosabatini ham eslash kerak bo'ladi.

Navoiy "Majolis un-nafois", "Nasoyim ul-muhabbat" kabi asarlarida turkman mavzularidan bo'lgan yoki shu yerlardan Xurosonga kelib ijod qilayotgan bir qancha turkman so'z ustalarini qalamga oladi, ularga hurmat bildiradi. Jumladan, ulardan Ruhiy Yoziriyani "tab'i xo'b va suluki marg'ub kishi erdi", deb ta'rif etadi. Alisher Navoiy asarlari o'zbek va turkman adabiy aloqalarining taraqqiy etib borishiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Turkman adabiyoti tarixchilari Andalib, Shaydoniy, G'oyibiy, Shukriy va Ozodiy kabi turkman shoirlarining Navoiy an'analari ijodiy davom ettirishda muvaffaqiyatga erishganliklarini yozadilar. Maxtumquli Navoiyning lirika sohasidagi an'analariidan ko'p bahramand bo'ldi. Ustozning g'azal va muxammaslari uslubida manzur asarlar yaratdi. O'z asarlarida go'zallik timsoli

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

bo'lgan mahbuba siymosini chuqur muhabbat bilan chizdi. Maxtumquli go'zalga "Oltinmisan, kumushmisan, namasan?",

"Yo yoqutmi, yo marjonmi, durmisan?" deb savol bilan murojaat etadi. Shoir el-yurt qismatiga beparvo odamlarni "nodon", "nomard" sifatlari bilan ataydi. Nomard biror ishga qo'l urgudek bo'lsa darhol horib qoladi. Biror kishi bilan gaplashganda qat'iyatsizligini darhol bildirib qo'yadi. Uyga kelgan mehmonga ham zahrini sochadi. Mardlar kirgan maydonga kirolmaydi. Butun bir qabila yoki urug'ning izzat-nafsini yerga urishdan qaytmaydi. Agar shunday nomard saltanat taxtiga o'tirib qolsa, u taqdirda ho'l-u quruq baravar yonadi. Maxtumquli "Fattoh" deb atalgan hajviy asarida shunday shaxslarning umumlashma obrazini yaratgan deb aytish mumkin:

"Sen turkmaning elin gulin so'ldirding,
Qonlar to'kib go'zal yurtim to'ldirding,
Shahid bo'lganlarning boshin qoldirding,
Unutarsan taxti ravonni sen Fattoh."

Maxtumquli o'z davrining jarohatlariga aql-zakovatni, imon va e'tiqodni, ahillik va hamjihatlikni, ajdodlar udumiga asoslangan hamdardlik va adolatli kurashni qarshi qo'yadi va bu tuyg'uni poetik so'z qudrati bilan ma'naviy qurol darajasiga ko'taradi. Maxtumquli islomiy bilimlarni chuqur o'zlashtirgan orif bir shaxs edi. Shunga ko'ra ham uning pand-nasihat ruhidagi she'rlarida Qur'on oyatlari, Muhammad payg'ambar hadislariga ko'p murojaat etilgan... Ulardagi purmag'z ta'limiy-axloqiy dasturlardan davrdagi voqea va hodisalarning mohiyatini ochib berishda mohirona istifoda etgan. Maxtumquli asarlarining til xususiyatlarini kuzatayotgan olimlar haqli ravishda uning soddaligi, shiradorligi, xalq jonli so'zlashuviga yaqin turishini ta'kidlaydilar. Shoir o'z asarlari tilida xalq maqollari va obrazli iboralarini mahorat bilan qo'llash orqali ham tilning jonliligiga erishgan. Shoirning she'rlarida qo'llangan badiiy vositalar ham o'z talqinlari bilan xalqona, ayni paytda ma'nolidir. Uning ayrim misralari xalq hikmatlariga aylanib ketgan.

Maxtumquli bir o'rinda turkman yerlarini "Xizr kezgan cho'llar" deb faxrlanib yozadi, binolarining mangu qad ko'tarib turishiga umid bog'laydi. Shunday bo'lgach, uning yigitlari ham chilladagi mastlik uyqusidan, ya'ni g'aflat uyqusidan uyg'onish, ahil bo'lib bir dasturxon atrofiga to'planishi kerak. Shoir bu o'rinda o'z vatandoshlarini birlashtirishga chaqiradi.

Maxtumquli she'rlari mazmunliligi va latif badiiyligi bilan o'ziga mangulik haykalini qo'ydi. Asarlaridan birida o'ziga xitob qilib: "Go'zal dostonlaringni elingga baxshida qil" deb yozgan edi. Shunga ko'ra shoirning merosi davrlar osha

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

turkman xalqi ardog'ida yashab kelmoqda. Shoir turkmanlar orasida mashhur donishmand adib sifatida nom qozongan bo'lsa, o'zbekning ham eng sevimli shoiri sifatida ma'lum bo'lib ketgandir. Turkmaniston Fanlar akademiyasining qo'lyozma fondida Maxtumquli asarlarining yuzga yaqin nusxasi to'plangandir. Uning "Tanlangan asarlari" tarjimashunos J. Sharipov tomonidan o'zbek tiliga o'girilib, 1958-yilda Toshkentda chop etilgan edi.

1976-yilda "Maxtumquli she'riyatidan" nomi bilan yangidan nashr yuzini ko'rdi. O'zbekistonda shoir ijodi yuzasidan bir qator tadqiqotlar e'lon qilingan. Har subhidam havo to'lqinlarida Lutfiy va Alisher Navoiy qo'shiqlari sirasida o'zbeklar uchun sevimli bo'lib qolgan Maxtumquli qo'shiqlarini ham eshitamiz. Shoir she'rlarining davrlar o'tib, zamonlar almasha-da, o'z ahamiyatini yo'qotmay, aksincha, qadr-qimmatini tobora ortib borishi ulardagi pand-nasihatlarining yuraklarga malham bo'lib singganligidandir, ko'ngillarni ilhomlantirib, qanot baxsh etishidandir, kishilarni hayajonga solishidandir. Uning she'rlari jarohatli yuraklarga malham, horg'in vujudlarga quvvat, tushkun ruhga ko'tarinkilik bag'ishlaydi. Xuddi shuning uchun turkman xalqi qiynalgan, ozor chekkan, nochor qolgan, g'ussaga botgan paytlarda Maxtumqulini dardlaridan forig' etadigan ma'naviy bir hakimi Luqmon deb biladi. Shoirning malham yanglig' she'rlari, da'vatkor so'zlari barcha davrlarda katta-yu kichikning ruhini poklab, bu go'zal dunyoga, insonga, hayotga muhabbat uyg'otadigan, xalq ko'nglini yuksakka ko'tarib, butun turkman jamiyatining ruhiy sog'lomligiga xizmat qilib kelgan.

Haqiqatdan ham Maxtumquli she'rlari tog' bag'ridan qaynab chiqqan zilol chashmaning suvi kabi musaffodir. Ular lola-rayhonli, gul-lolali bog'-bo'stonning muattar hidi kabi barq urib, ko'ngilni zavqu shavqqa to'ldiradi.

Bo'g'in-bo'g'inlarni bo'shashtirib, yuraklarni yayratgan dutorning mayin va dil o'rtar nolasi kabi hayajonga soladi. Maxtumquli yashagan zamon nihoyatda og'ir va murakkab bir davr edi. Shu davrning ma'naviy havosidan nafas olgan shoir kuchli larzalarning, turli hodisalarning girdobida kuyib-pishib yashagan.

U jamiyatni, hayotni, odamlarni teran tushungan, insoniyat erishgan dunyoviy va diniy tasavvufiy ilmlarni chuqur o'zlashtirgan, ma'naviy kamolotga erishgan komil zot bo'lgan. Mutafakkir umuminsoniyat baxtu saodati uchun jon kuydirib yashagan chog'ida o'sha davrda dunyoning turli burchaklariga sochilgan, mustaqil davlati bo'lmagan turkman xalqini hamjihat bo'lishga, yagona davlat atrofiga jipslashishga, milliy birdamlikka chaqiradi.

Maxtumquli Buxoro yoki Xivada, Afg'oniston yoki Hindistonda, Rumiston yoki boshqa bir yurtlarda bo'lib, «eldan-elga oralab» yursa-da, uning fikri xayoli, dardu tashvishi hamisha xalqi va uning taqdiri bilan band bo'lgan.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

Maxtumquli Firog'iyning turkman xalqi oldidagi eng buyuk xizmatlaridan biri uning hamjihatlik yo'lidagi izchil kurashi va o'zaro nizolarni keskin qoralashidir. Mana, qancha vaqtdan buyon mutafakkir shoirning ahillik, hamjihatlik haqidagi saboqlaridan turkman xalqining necha-necha nasli tarbiyalandi va tarbiyalanmoqda. Barqaror davlatni orzu qilgan Maxtumquli g'oyalarining naqadar haqligini hayot tasdiqladi. Bugun shoirning aziz eliga u orzu qilgan baxtiyor istiqbol muyassar bo'ldi. Mustaqil va betaraf Turkmaniston davlati jahon xaritasida tinchlik va hamjihatlik mamlakati sifatida maydonga chiqdi. Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki O'zbek va Turkman xalqlari o'rtasidagi do'stlik aloqalarini mustahkamlashda Maxtumquli ma'naviy merosining tutgan o'rne beqiyos ekaniga e'tibor qaratish maqsadida bugungi kunda qardosh mamlakatlarimiz o'rtasidagi strategik sheriklik aloqalari ko'p asrlik do'stlik, yaxshi qo'shnichilik munosabatlariga, o'zaro yaqin savdo-iqtisodiy va gumanitar hamkorlikka asoslanganini e'tirof etish bejiz emas. Ulug' insonlarning pok nomi va xotirasi ham kishilarni ulug' va xayrli ishlar atrofida jipslashtiradi. Maxtumquli Firog'iy tavalludining 300 yilligini keng nishonlash maqsadida tashkil etilgan chora-tadbirlar butun o'zbek xalqini quvontirdi. Hamjihatlikning buyuk kuchiga ishongan o'zbek va turkman xalqi Maxtumqulidan hamisha minnatdordir. Bu yil Maxtumquli ijodi o'zbek xalqi uchun qadrdon, ko'plab she'rlari asosida kuylanayotgan qo'shiqlari sevib tinglanadi va xalq qalbida abadiy muhrlanib qoladi.